

خلاصۃ التجارب

تألیف

بہاء الدولہ حسن بن میر قوام الدین شاہ قاسم بن محمد نور بخش رازی
(پزشک برجستہ اواخر دورہ تیموری و اوایل دورہ صفوی)

برکوش:

دکتر مسعود علامہ

بامقدمہ وزیر نظر:

دکتر یوسف یکساں پور

مبتدیان	بهاءالدوله، بهاءالدین بن میرقوامالدین، قرن ۱۰ ق.
عنوان و نام پدیدآور	خلاصه التجارب/تالیف بهاءالدوله حسینی میرقوامالدین شاه قاسم بن محمد نوربخش رازی؛ به کوشش مسعود علامه؛ با مقدمه و ریز نظر یوسف بیگ بابور
مشخصات نشر	تهران: منشور سمیر، ۱۳۹۲.
فروست	احیای میراث پزشکی اسلام و ایران؛ ۱.
مشخصات ظاهری	۵۷۹ ص
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۷۵۰-۹۰۴۱-۰۸
وضعیت فهرست نویسی	فیب
یادداشت	کتابنامه.
موضوع	پزشکی - متون قدیمی تا قرن ۱۲
موضوع	پزشکی سنتی - متون قدیمی تا قرن ۱۴
موضوع	پزشکی سنتی - ایران
شماره افزوده	غلام، مسعود، ۱۳۲۶، گردآورنده
شماره افزوده	بیگ بابور، یوسف، ۱۲۵۷، مقدمه نویس
رده بندی کنگره	۱۲۹۲ ۱۲۹۲ R17A/T/UR4E333
رده بندی دیویی	۶۱۰
شماره کتابشناسی ملی	۳۱۹۵۹۶

انتشارات منشور سمیر

خلاصه التجارب

تألیف: بهاءالدوله حسینی میرقوامالدین شاه قاسم بن محمد نوربخش رازی

به کوشش: دکتر مسعود علامه

با مقدمه و ریز نظر: دکتر یوسف بیگ بابور

مجموعه احیای میراث پزشکی اسلام و ایران؛ ۱

ویراسته: دکتر یوسف بیگ بابور

ناشر: منشور سمیر

تهران: ۱۳۹۲

نوبت چاپ: اول - ۹۳

شماره دفتر: ۱-۵۱

قیمت: ۲۵۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۵۰-۹۰۴۱-۰۸

تاس: ۹۳۶۷۷۷۷۱۱۲

www.manshoorsamir.ir

© ن چاپ: ۱۳۹۲، انتشارات منشور سمیر

همه حقوق محفوظ است. هرگونه نسخه برداری، اعم از زیراکس و بازنویسی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی و جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی، و اقتباس در گیومه در مستند نویسی، و مانند آنها) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

فهرست

۲۳	 مقدمه
۴۱	 باب اول
	در بیان آنچه دانستن آن موقوف علیه حفظ صحت و رفع مرض هست بر وجه
۴۱	 کلی
۴۱	 اما طبیعت
۴۲	 مزاج
۴۴	 علامات ثانیه امزجه طبیعه حاصله
۴۶	 تغییر و تبدیل المزاج
۴۷	 اخلاط اربعه
۴۹	 خون طبیعی
۵۰	 خون ناطیعی
۵۰	 بلغم طبیعی
۵۱	 بلغم ناطیعی
۵۳	 صفرای طبیعی
۵۴	 صفرای ناطیعی
۵۵	 سودای طبیعی
۵۵	 سودای ناطیعی
	اعضای مفرد و بعضی از مرکبات اولیه این مفردات که جمله اینها اساس و
۵۷	 مقوم بدن اند
۵۷	 استخوان

- ٦٠..... غضروف
- ٦١..... رباط
- ٦١..... عصب
- ٦٣..... عضله
- ٦٥..... وتر
- ٦٥..... غشاء
- ٦٦..... گوشت
- ٦٦..... لحم
- ٦٦..... پیه
- ٦٧..... شرحه
- ٦٧..... وريد و عروق
- ٦٨..... شريان
- ٦٩..... پوست
- ٧٠..... ارواح
- ٧١..... قوا
- ٧١..... قوت طبيعیه
- ٧٢..... قوت حيوانیه
- ٧٣..... قوت نفسانيه
- ٧٥..... افعال طبيعیه
- ٧٦..... سببها که تن را گرم کند
- ٧٦..... سببها که تن را سرد کند
- ٧٧..... سببهايی که تری فزاید

۷۸.....	سبب‌هایی که خشکی فزاید.....
۷۹.....	دلالت حالات نبض بر حالات بدن مطلقا یعنی صحتی و مرضی.....
۸۰.....	حالات کلیه نبض.....
۹۸.....	دلالت حالات نفس بر حالات بدن.....
۱۰۰.....	دلالت حالات بول بر حالات بدن.....
۱۰۰.....	حالات کلیه بول.....
۱۱۴.....	دلالت حالات براز بر حالات بدن.....
۱۱۷.....	دلالت حالات عرق بر حالات بدن.....
۱۱۷.....	حالات کلیه عرق.....
۱۲۱.....	باب دوم.....
۱۲۱.....	در بیان حفظ الصحة.....
۱۲۷.....	تدابیر حرکت و سکون.....
۱۲۹.....	اول هوای خوب.....
۱۳۲.....	دوم آب گوارنده خوش.....
۱۳۷.....	سوم غذای پرقوت.....
۱۴۳.....	چهارم دوی مقوی.....
۱۴۳.....	پنجم خواب و بیداری.....
۱۴۶.....	ششم حرکات و سکنت بدنی و قوای نفسانی.....
	هفتم دفع و رفع فضلات داخله و خارجه تن و حبس آنها مثل غایط و بول و
۱۵۰.....	منی و عرق و مخاط و نتن ابط و موی سر و چرک تن.....
۱۵۹.....	باب سوم.....

در بیان تدبیر اطفال و پیران و ناقهان و مرتاضان به تعب و اعراض مفرطه نفسانی و آب‌های بد و هواهای مضر و استفراغات.....	۱۵۹
تدبیر اطفال و کودکان.....	۱۶۱
ام الصبیان.....	۱۷۰
عطسه متواتر.....	۱۷۲
تشنگی سرسام.....	۱۷۳
تشنج و کزاز.....	۱۷۴
بی‌خوابی و بدخوابی.....	۱۷۴
ترسیدن در خواب.....	۱۷۵
ترسیدن از چیزها در بیداری.....	۱۷۶
کبودی چشم.....	۱۷۶
سطبری پلک چشم و سفیدی که بر خدقه افتد.....	۱۷۷
به هم چسبیدن پلک‌ها.....	۱۷۷
درد چشم.....	۱۷۷
آب رفتن از چشم بی‌دردی و بی‌افتادن چیزی در وی.....	۱۷۸
بیرون خاستن خانه چشم.....	۱۷۹
ماندن چیزی در بینی.....	۱۷۹
درد گوش.....	۱۸۰
پالودن پلیدی از گوش.....	۱۸۱
ورم لثه.....	۱۸۱
آماس گوشت بن دندان.....	۱۸۲
دمیدگی دهان.....	۱۸۳

۱۸۴	ورم حلق
۱۸۴	ورم ملازه و لوزتین
۱۸۵	استرخاء آن‌ها
۱۸۵	زکام
۱۸۵	سرفه
۱۸۸	خرخر و تنگی نفس
۱۸۹	فواق
۱۹۰	قی مفرط
۱۹۱	فسرده شدن شیر در معده
۱۹۱	ضعف معده
۱۹۲	قبض شکم بلا حرارت
۱۹۲	اسهال
۱۹۷	زحیر
۱۹۸	مغض
۱۹۹	پیچیدن ناف
۱۹۹	بیرون خاستن ناف
۲۰۰	فتق
۲۰۲	حرقه البول
۲۰۲	بول کردن در جامه خواب
۲۰۳	دشوار برآمدن بول
۲۰۴	کرم معده
۲۰۵	بازگردیدن مقعد

۲۰۶	 ثللول
۲۰۶	 برها و ریش تن
۲۰۸	 ریش کش ران و زیر بغل و بن گوش و چین های گردن
۲۰۸	 تب لازم
۲۱۲	 تب نوبه
۲۱۵	 تدبیر پیران
۲۱۷	 تدبیر ناقهان
۲۲۰	 تدبیر مرتاضان به تعب و رنج
۲۲۲	 مرتاضان بحر
۲۲۳	 قروحی
۲۲۴	 تمددی
۲۲۴	 ورمی
۲۲۵	 قشفی
۲۲۹	 تدبیر امراض مفرط نفسانی
۲۳۲	 تدبیر آب های بد
۲۳۳	 اصلاح آب های بد
۲۳۵	 تدبیر هوای مضر
۲۳۶	 تدبیر گرمی هوا
۲۳۷	 تدبیر خنکی هوا
۲۳۷	 تدبیر تری هوا
۲۳۷	 تدبیر خشکی هوا
۲۳۷	 تدبیر هوای به غایت نمناک

۲۳۸	تدبیر هوای متن
۲۳۸	تدبیر هوای مسموم
۲۳۸	تدبیر هوای وبایی
۲۴۲	تدبیر استفرافات
۲۴۳	در قی
۲۴۷	در فصد
۲۵۳	تدارک خطای فصد
۲۵۶	در حجامت
۲۵۷	در افکندن علق
۲۵۸	در شرط اذن
۲۵۹	در راندن نفاس و طمث
۲۵۹	رعاف پدید آوردن
۲۶۰	در استعمال مسهل و ملین
۲۶۶	تدارک وحشت‌های مسهلات و ملینات
۲۷۰	در استعمال شیاف
۲۷۰	در احتقان
۲۷۲	در طلا کردن چیزی بر شکم
۲۷۲	در ادرار و تفریق و آوردن مخاط و لعاب
۲۷۳	باب چهارم
۲۷۳	در بیان تدابیر آنچه به زینت بدن متعلق است
۲۷۳	تدبیر حفظ موی از سفید شدن
۲۷۵	تدبیر موی روی کسی که به وقت بر نمی‌آید و یا دیر و یا کم برآید

- ۲۷۷ تدبیر رفع کوتاهی موی و کمی و باریکی آن.
- ۲۷۸ تدبیر رفع اصلعی.
- ۲۷۹ تدبیر رفع داء الثعلب.
- ۲۸۰ تدبیر رفع جعد موی.
- ۲۸۱ تدبیر رفع سبئی موی.
- ۲۸۱ تدبیر رفع تشقق و شکست موی.
- ۲۸۱ تدبیر رفع سبئی موی.
- ۲۸۲ تدبیر رفع موی.
- ۲۸۳ در تدبیر منع موی.
- ۲۸۳ تدبیر رنگ کردن موی سفید.
- ۲۸۴ تدبیر رفع بی رونقی رنگ بشره.
- ۲۸۷ تدبیر رفع طرکیدن و درشتی بشره.
- ۲۸۸ تدبیر رفع باد شنام.
- ۲۸۸ تدبیر رفع لکهای روی.
- ۲۹۰ تدبیر رفع اثر ضرب و ریش و نقوش آبله و غیره.
- ۲۹۰ تدبیر رفع خون که در شیب پوست مرده شده.
- ۲۹۰ تدبیر رفع بهق و برص.
- ۲۹۴ تدبیر رفع صنان.
- ۲۹۵ تدبیر رفع گند عرق.
- ۲۹۵ تدبیر رفع گند پای.
- ۲۹۶ تدبیر رفع گند ریش.
- ۲۹۶ تدبیر رفع شپش غلبه و شش پای.

۲۹۸	تدبیر رفع ترکیدگی پاشنه و انگشتان و پشت دست و پای
۲۹۹	تدبیر رفع ریشه شدن بیخ ناخن‌ها
۲۹۹	تدبیر رفع کوفتگی انگشتان از زمین و غیره
۳۰۰	تدبیر رفع گودی ناخن و ترکیدگی آن
۳۰۰	تدبیر رفع برص ناخن
۳۰۰	تدبیر رفع زردی و سفیدی ناخن
۳۰۰	تدبیر رفع داخس
۳۰۲	تدبیر رفع ناخن معیوب
۳۰۲	تدبیر رفع زردی و سیاهی ظاهر دندان‌ها
۳۰۳	تدبیر رفع لاغری مفروط
۳۰۴	تدبیر رفع فربهی مفروط
۳۰۷	باب پنجم
	در بیان اقسام مرض و امتلاءات مندره به امراض و علامات خیر و شر که اکثر آن‌ها عمومی در امراض دارند و احوال و ایام بحران و انذار و واقع فی الوسط و نضح و منفعتشان و علامات نکس و سبب موت در مرض و اوقات آن و فجایع بی‌مرضی و وصایا در طریق مراعات مرضی از روی کلیه و اصلی چند قیاس با مقتضیات طبائع
۳۰۷	اقسام مرض
۳۰۸	امتلاءات منذر بالمرض
۳۰۹	علامت مطلق امتلاء
۳۱۰	علامت خیر و شر
۳۱۰	اول از احوال چشم چنانچه

- ۳۱۲ دوم از حال سحنته و چهره.
- ۳۱۲ سوم از حال بینی.
- ۳۱۳ چهارم از حال لب‌ها.
- ۳۱۳ پنجم از حال دندان‌ها.
- ۳۱۴ ششم از حال دهان و زبان.
- ۳۱۴ هفتم از حال گوش.
- ۳۱۵ هشتم از حال سر.
- ۳۱۵ نهم از حال حواس.
- ۳۱۶ دهم از حالات و اندیشه‌ها.
- ۳۱۶ یازدهم از حرکات و سکنتات.
- ۳۱۷ دوازدهم از حال خواب و بیداری.
- ۳۱۷ سیزدهم از هیأت خفتن.
- ۳۱۸ چهاردهم از احوال پوست.
- ۳۱۸ پانزدهم از اختلافات دم زدن.
- ۳۱۹ شانزدهم از حال حلق و حنجره و مجاری طعام و آب.
- ۳۱۹ هفدهم از حال فم معده.
- ۳۲۰ هیجدهم از حال شکم و شراسیف.
- ۳۲۰ نوزدهم از حال مقعده.
- ۳۲۰ بیستم از حال قضیب و خصیه.
- ۳۲۰ بیست و یکم از حال رحم.
- ۳۲۱ بیست و دوم از حال اطراف.
- ۳۲۲ بیست و سوم از حال ریش‌ها و بثرها و آماس‌ها.

٣٢٣	بیست و چهارم از تمطی و تناوب
٣٢٣	بیست و پنجم از آواز و سخن
٣٢٣	بیست و ششم از اشتها و تشنگی
٣٢٤	بیست و هفتم از استفراغ
٣٢٤	بیست و هشتم از حال عرق
٣٢٤	بیست و نهم از حال رعاف
٣٢٥	سیام از حال براز و نفخ شکم
٣٢٥	سی و یکم از حال بول
٣٢٧	سی و دوم از اختلافات نبض
٣٢٨	سی و سوم از حال قی
٣٢٨	سی و چهارم از ضعف و قوت
٣٢٩	احوال بحراناها
٣٣١	علامت حدوث رعاف
٣٣٢	علامت حدوث اسهال
٣٣٢	علامت حدوث قی
٣٣٣	علامت حدوث ادرار
٣٣٣	علامت حدوث عرق
٣٣٣	علامت گشادن خون بواسیر
٣٣٤	علامت گشادن خون حیض
٣٣٤	علامت انتقال قوت
٣٣٨	بحران انتقالی
٣٣٩	ایام بحران و انذار و واقع فی الوسط

۳۴۳	نضج و منفعت آن
۳۴۴	علامت نکس
۳۴۵	سبب موت در مرض و اوقات آن و فجاه بی مرض
۳۴۷	یکی نبض است
۳۴۸	دوم بول است
۳۴۸	سوم سخنه و چهره است
۳۵۵	اصلی چند در قیاس با مقتضیات طبائع
۳۵۹	باب ششم
۳۵۹	در بیان حمیات و اسباب و علامات و معالجات آنها
۳۶۱	حمی یوم
۳۶۲	حمی یوم غمی
۳۶۳	حمی یوم فزعی
۳۶۳	حمی یوم همی
۳۶۳	حمی یوم فکری
۳۶۳	حمی یوم غضبی
۳۶۴	حمی یوم فرخی
۳۶۴	حمی یوم سهری
۳۶۵	حمی یوم نومی و راحتی
۳۶۶	حمی یوم تعبی
۳۶۶	حمی یوم استفراغی
۳۶۷	حمی یوم وجعی
۳۶۷	حمی یوم غشی

٣٦٨	حمى يوم جوعى
٣٦٨	حمى يوم عطشى
٣٦٩	حمى يوم سلى
٣٧١	حمى يوم تخمى
٣٧٤	حمى يوم ورمى
٣٧٤	حمى يوم قشفي
٣٧٥	حمى يوم استحصاصي
٣٧٦	حمى يوم حرى
٣٧٧	حمى يوم غذايى
٣٧٨	حمى يوم شربى
٣٨٠	حمى دق
٣٩٣	حمى خلطى
٣٩٥	حميات دموى
٣٩٦	حمى مطبقة
٣٩٦	حميات صفراوى
٣٩٧	حميات بلغمى
٣٩٨	حميات سوداوى
٣٩٩	حميات مركبه مطلقا
٣٩٩	بيان معالجات و علامات حمى اما سونوخس
٤٠٣	مطبقة
٤٠٧	غيب لازم
٤٠٨	محرقة صفراوى

۴۱۷	غب خالصه
۴۲۲	غب غیر خالص
۴۳۱	افسون های تب بند
۴۳۳	محرقة بلغمی
۴۳۴	حمی لثقه
۴۳۷	حمی مواظبه
۴۴۰	حمی غشی خلطی
۴۴۲	حمی نهاری
۴۴۲	حمی لیلی
۴۴۲	حمی ظاهر الحر
۴۴۳	حمی ظاهر البرد
۴۴۴	تب ربعی
۴۴۹	تب خمس و سدس و سبع و تسع
۴۵۰	شطر الغب
۴۵۳	مرکب از غین نایین و از سه ربع و از چهار خمس
۴۵۳	مرکب از اربعین
۴۵۳	مرکب از خمسین
۴۵۴	مرکب از سه خمس
۴۵۴	مرکب از حمی دق و حمی خلط
۴۵۴	مرکب از غب لازمه
۴۵۴	حمی عفونی وبایی
۴۵۹	باب هفتم

در بیان حصبه و جدري و ساير بثرها و ورمها و جذام و سرمازدگی و	
سمومزدگی و کوفتگی و قوبا و قرچه‌ها و سوختگی‌ها و عرق مدنی و ریش	
بلخی و جراحته‌ها و بیرون رفتن سر استخوان‌ها از محل خویش و شکستگی	
استخوان‌ها و اسباب و علامات و معالجات این امراض.....	۴۵۹
حصبه.....	۴۵۹
جدري.....	۴۶۴
حميقا.....	۴۷۲
ساير بثرها.....	۴۷۳
جمره.....	۴۷۴
نمله.....	۴۷۶
شری.....	۴۷۸
سعفه.....	۴۷۹
حصف.....	۴۸۲
بنات اللیل.....	۴۸۳
بطم.....	۴۸۴
جرب.....	۴۸۴
ثولول.....	۴۸۹
مسماریه.....	۴۹۰
نفاخه.....	۴۹۰
نقاطه.....	۴۹۰
ارمنی دانه.....	۴۹۱
ورمها.....	۴۹۶

۴۹۷	 انواع آماس
۴۹۸	 فلغمونی
۵۰۲	 خراج
۵۰۷	 دمل
۵۰۹	 طاعون
۵۱۰	 خیارک
۵۱۱	 حمزه
۵۱۲	 ماسرا
۵۱۳	 سلعه
۵۱۵	 غداد
۵۱۶	 اودیمما
۵۱۷	 خنازیر
۵۲۰	 سرطان
۵۲۲	 سقیروس
۵۲۲	 کھیر
۵۲۴	 نفخه
۵۲۵	 تھج
۵۲۵	 استسقاء
۵۲۵	 جذام
۵۳۰	 سرمازدگی
۵۳۱	 سموم زدگی
۵۳۲	 کوفتگی

۵۳۳	قوباء.....
۵۳۴	قرحه ها.....
۵۴۲	سوختگی ها.....
۵۴۳	عرق مدنی.....
۵۴۵	ریش بلخی.....
۵۴۶	جراحی ها.....
۵۵۹	بیرون رفتن سر استخوان ها از محل خودش.....
۵۶۷	شکستگی استخوان ها.....
۵۶۹	دستور العلاج هر شکستگی.....
۵۷۹	کتابنامه.....